

19/1

Tidningsmannens frihet

DA MAN TALAR OM pressens frihet åsyftas i regel friheten gentemot staten, och det är av värde för debattens klarhet om detta hävdvunna uttrycksätt bibehålles. Men obestriddigt är att frihetsproblemet när det gäller pressen även har andra viktiga sidor. I den engelska underhusdebatten i oktober 1946 förklarade en talare att även frihet för tidningsmännen, för de politiska cheferna likaväl som för reporterna, borde tryggas.

I allmänhet lär härmed menas att var och en skall få skriva efter bästa förstånd och samvete, att direktiv eller påtryckningar utifrån inte får vara bestämmande. Att upprätthålla klara distinktioner är i det enskilda fallet utomordentligt svårt.

Strängt taget borde en undersökning av frågans innebörd ta fasta även på förhållandet mellan medarbetarna inom en tidning. Tidningar har funnits och finns inom vilka ett slags diktatur är rådande. Det berättas om Times berömda redaktör Delane att han varje kväll utdelade skilda ledarämnena till tidningens huvudskribenter med ingående instruktioner om hur de skulle behandla sitt ämne. Skribenterna placerades därefter i sina rum, utan möjlighet till kontakt med andra medarbetare, och avlämnade efter välförrettat värv sina artiklar till chefredaktören för granskning och godkännande. Här förelåg en ofriordning inom själva tidningen. I regel lär väl frågan lösas på mera demokratiskt sätt: genom konferenser och enskilda samtal, ur vilka en bestämd och av alla godtagen mening framgår. Men klart är att någon måste ha avgörandet i sin hand, att ingen tidning kan skötas efter principen att var och en skriver oberoende av de andra. Kravet på frihet inom tidningen innebär icke mera än att ingen skall vara skyldig att skriva mot sin övertygelse; framför allt tänker man nog i detta sammanhang på att en reporter skall söka ge en opartisk bild av det förhållande eller det händelseförlopp han skildrar och att han alltså icke skall genom tillrättläggning av materialet stödja tidningens politiska avsikter. Dessa får komma fram — och måste i viss utsträckning komma fram — vid valet av ämnen, men icke i den sakliga framställningen av dessa ämnen.

50

Med tidningsmannens frihet menas likväl i första rummet tidningschefens eller tidningschefernas frihet i förhållande till tidningsägaren. Det är här som en rad problem av allmän betydelse uppstår. Beträffande äganderättsförhållandet finns huvudsakligen tre möjligheter: tidningen kan ägas av partier eller andra med visst program arbetande organisationer, av enskilda grupper el-

ler personer (formellt används i allmänhet bolagsformen) och av särskilda stiftelser, upprättade just för att omhändera tidningens skötsel.

Den första formen av äganderätt förekommer inom alla politiska riktningar, men är ojämförligt vanligast i fråga om socialistiska tidningar. I en rad länder, bland dem Sverige, är den socialdemokratiska pressen helt eller delvis ägd av partiet eller av detta närstående fackliga sammanslutningar. Intet är naturligare; någon annan möjlighet att bygga upp de politiskt aktiva tidningar som behövs har knappast funnits. Fördelen med en dylik partipress — ur allmän synpunkt — är att ansvarsförhållandet är utomordentligt enkelt och klart; en tidningschef måste i stort sett åtnjuta partiets eller vederbörande specialorganisationens förtroende och framstå som auktoriserad representant för partiet eller organisationen. Den uppenbara konsekvensen härav, nämligen att en tidningsman måste lämna sin befattning om han ändrar politisk åskådning, är ingenting anmärkningsvärt; inom så gott som alla tidningar lär den principen vara självklar att en politisk skribent måste träda tillbaka om hans uppfattning undergår en väsentlig, generell förändring.

Faran ligger i likriktning genom dirigering eller mer eller mindre omedveten påverkan från partiets eller organisationens ledning. Att denna fara framträtt i Sverige kan icke gärna bestridas av någon person som i efterhand — då stridsfrågorna förlorat sin aktualitet och ett opartiskt bedömande är möjligt — genomgått en stor del av den svenska pressen för längre perioder. Ingenstädes, utom naturligtvis hos kommunisterna, finner man en sådan följsamhet, en sådan förmåga att snabbt byta ståndpunkt i överensstämmelse med ledningens ändrade hållning som inom socialdemokratien. Debatt förekommer naturligtvis, särskilt i perifera frågor, men körsången dominerar. En mängd exempel av utrikes- och inrikespolitisk art kan dras fram; man kan peka på diskussionen kring Ålandsfrågorna 1919—1921 och 1938—1939, kring socialiseringsfrågan 1920 — då socialiseringsplanerna var aktuella — omkring 1930 — då ledningen undanskjutit dem — och efter 1945 — då de än en gång stod på dagordningen. Särskilt påfallande är den totala uppslutningen kring de personer som har nyckelposterna inom partiet. En sådan kritik som från liberalt håll för några årtionden sedan riktades mot statsminister Staaff och utrikesminister Löfgren eller som en del av högerpressen framförde mot ministären Trygger är inom socialdemokratien otänkbar. En glad förtröstan, stundom

208

70

kryddad med älsklig förtrolighet, stundom stegrad till from hänförelse är den korrekta hållningen. Den familjära tonen (Per Albin, Tage) kan endast ytligt beslöja hängivelsens fullständighet; på samma sätt talar den katolske bonden om och till sina fruktade, älskade och dyrkade helgon.

Förhållandet är en naturlig följd av partiets och därmed partiledningens makt över pressen och pressmännen. Men det skärps genom speciella omständigheter. I Sverige, liksom i vissa andra länder, blir de socialdemokratiska tidningsmännen vid särskild förtjänst eller nitälskan riksdagsmän eller får andra förtroendeposter i långt större omfattning än publicisterna inom andra partier. Ett riksdagsmannaskap eller annat högre uppdrag betraktas som en naturlig befordran, som ett led i en framgångsrik partikarriär. Detta eggar till följsamhet för dem som ännu står utanför; att de som befinner sig i riksdagen är minutöst solidariska med partiet är självklart. Med detta sammanhänger att den socialdemokratiska pressmannens kvalifikationer i regel är övervägande politiska. Utanför partiet skulle han därför i många fall förvandlas till en nullitet; hans uttalanden har endast intresse genom sin representativa karaktär. Bundenheten måste stärkas genom att valet står mellan obegränsade möjligheter vid partitrohet och degradering till intet vid schism med partiledningen.

Detta innebär, väl att märka, inte att de socialdemokratiska journalisterna skulle tvingas att skriva mot bättre samvete. Var och en vet att en politisk miljö av här antydd art påverkar den enskilde på ett vida mera subtilt sätt. Det blir småningom självfallet att i allt ha samma mening som partiledningen, att följa majoriteten; behovet att skapa sig en självständig uppfattning skrumprar bort. På detta sätt förklaras att t. ex. riksdagsledamöterna i utskott och kamrar så ofta uppdelas efter partilinjer även i de mest likgiltiga frågor.

Beträffande den privatägda pressen, särskilt den som ägs av en eller några få personer, föreligger andra betydande svårigheter att lösa frihetsproblemet. Starkast har dessa kanske framträtt i England. Raden av presslorder — Northcliffe, Burnham, Camrose, Beaverbrook, Rothermere, Kemsley, Iliffe — har blivit symbolisk för möjligheten att göra pressen till redskap för enskilda kapitalister. Men samma problem existerar överallt i demokratiska stater: en stor del av tidningarna ägs av enskilda. I de fall, ganska vanliga i vårt land, då ägaren och tidningsmannen är samma person, uppstår dock icke någon svårighet, och endast från diktaturpartiernas sida torde angrepp riktas mot en sådan ordning. Det läge som kan och bör diskuteras kännetecknas av att ägaren — eller ägarna — är andra personer än den inför publiken och staten ansvariga tidningsledningen.

I många fall medför detta läge att tidningschefen blir ett redskap för tidningsägaren. Åtminstone vissa presslorder är i realiteten — trots att deras namn icke ens förekommer i tidningen — ledare för de av dem ägda organen. Vid ett samtal med en engelsk tidningsägare fick jag för ett år sedan den mest auktoritativa bekräftelse härpå; vid en fråga om chefredaktörens ställning förklarade ägaren som en självklar sak att han varje morgon gav instruktioner om tidningens politik. Man utgår i England allmänt från att t. ex. lord Beaverbrook och lord Camrose — ägarerna till respektive Daily Express och Daily Telegraph — dirigerar sina tidningar, ehuru de inte formellt är tidningschefer och sällan eller aldrig skriver någonting.

De flesta är ense om att finna en sådan ordning olämplig och rent av motbjudande. De motiv som härvid anförs är något växlande. Man anser det oriktigt att en person används som medel att formulera en annans åsikter, en inställning som utgår från känsla för det intellektuella arbetets egenart och respekt för dess värde. Man anser att den eller de som utåt framstår som ansvariga ledare också i realiteten skall vara det. Systemet ger möjlighet för en person att i praktiken sätta sin prägel på ett stort antal tidningar och att sålunda få en helt annan maktställning än en vanlig tidningschef. Härtill kommer att en tidningsägare av detta slag måste vara storkapitalist och att han befaras använda sin tidningsring för att främja sina privata intressen.

Även den som helt ansluter sig till dessa synpunkter måste erkänna att kritiken ofta varit överdriven. Beaverbrook och Rothermere har jämförts med Goebbels; liksom Goebbels kan de, sägs det, genom en grupp tidningar tvinga sin uppfattning på publiken. Men en avgörande skillnad ligger däri att Goebbels hade propagandamonopol, medan de engelska tidningslorderna är utsatta för den skarpaste konkur-

rens; den som inte tycker om Daily Express kan köpa Daily Herald, och om den ena tidningen är ovederhäftig, påpekas dess blamager omedelbart av den andra. Det måste också beaktas att flertalet tidningslorder är gamla tidningsmän; de känner sig därför som tidningsledare lika mycket som tidningsägare och finner sin funktion att vara chefredaktörernas chef naturlig.

Men i stor utsträckning — alldeles övervägande exempelvis i de nordiska länderna och Schweiz — är situationen en helt annan. Den okände chefen för Daily Telegraph är ett språkrör för lord Camrose, men Layton i News Chronicle är icke ett redskap för tidningens ägare, familjen Cadbury. Tidningsägarna följer i detta andra typfall metoden att ge en person — som givetvis förutsättes företräda en allmän åskådning — chefskapet för tidningen och att åt denne överlåta ansvaret för tidningens hållning. Försök att ge direktiv för tidningens uppträdande betraktas som ett intrång i tidningschefernas verksamhet och kommer inte i fråga. Politiskt blir tidningen helt den ansvariga ledningens, icke ägarens, sak.

En sådan ordning kan medföra betydande fördelar. Bundenheten vid partiet blir icke tillnärmelsevis så stark som i partiägda tidningar. Tendensen till allmän, fri och öppen debatt främjas, ty det är främst genom en sådan debatt — icke genom representativ ställning i förhållande till ett parti — som tidningen får en politisk profil och en politisk betydelse. Tidningen som självständigt språkrör blir arbetets mål, icke önskan att göra karriär inom en partihierarki. Att några av vårt lands mest särpräglade och orädda tidningsmän — såsom Segerstedt, Zweigbergk, Hellberg och Fogelqvist — arbetat i denna miljö är icke förvånande; man har svårt att tänka sig dem som ledare av en ren partitidning.

Men även om den nyss angivna principen är självfallen för båda parterna, är förhållandet mellan ägare och tidningschef uppenbarligen ömtåligt. Inga regler kan uttömmande fixera en sådan situation. I vissa lägen kan, även med de bästa föresatser, konflikter inträffa. Det väsentliga är att den enskilde tidningsmannen håller på sin självständighet och är beredd att hellre träda tillbaka än att uppge den. Att den allmänna opinionen genom debatt i hithörande frågor blir inställd på försvar av tidningsmannens frihet och på kritik av den "dirigerade" tidningschefen är uteslutande till fördel. I den mån motsärdare misstänkliggör en tidningsmans självständighet endast genom en hänvisning till att tidningen ägs av enskilda personer är det däremot fråga om låg demagogi.

22/1

Endast i största köpet kan man
nas att vissa tidningar ägs eller åt-
minstone i sista hand sköts av ett
slags stiftelser. I Times tillsätts ex-
empelvis tidningsledningen av inne-
havarna av vissa nyckelposter i
Englands politiska och kulturella liv.
En sådan metod, hittills tillämpad
endast i några få fall, kan säkerli-
gen ge förträffliga resultat; att den
inte mera allmänt kan användas fal-
ler av sig självt.

Den väsentliga slutsatsen är att
man icke bör rekommendera, än
mindre fastställa, en viss ordning på
detta område som den enda riktiga
eller tillåtliga. Här som över huvud
i fråga om pressen har friheten hit-
tills givit goda, om än icke ideala
resultat. Likriktning är olycklig i
fråga om äganderättsförhållandena
likaväl som i fråga om åsikter. Med
en alltigenom privatägd press skulle
sannolikt de svårigheter som ovan
berörts starkare framträda. En press
ägd uteslutande av partier och or-
ganisationer skulle tendera att bli
sektersk och trångsynt, att göra
uppdelningen i skilda åsiktsgrupper
än strängare och stabilare, att min-
ska utrymmet för den fria debatt
utanför de politiska fällorna som är
kärnan i demokrati och kultur. Låt
den allsidiga och ömsesidiga kriti-
ken vara botemedel för svagheterna,
och ingenting annat.

Herbert Tingsten

(I denna serie har tidigare två artiklar
varit införda, i A-uppl. den 14
och 17 januari.)

Tidningsmannens frihet beröres av Morgon-Tidningen

i anslutning till Herbert Tingstens
artikel i ämnet i söndagens nummer
av Dagens Nyheter. På någon sak-
lig debatt ingår dock Morgon-Tid-
ningen inte. Den svarar med att be-
skylla Dagens Nyheter för förvansk-
ning av referat i politiskt syfte. Två
fall anföres. I remissdebatten ytt-
rade hr Ivar Anderson att man inte
kunde beskylla finansministern "för
något sådant som skattefusk, felak-
tig deklaration eller dylikt". Detta
kom, som mycket annat, icke med
i Dagens Nyheter referat; det är
överflödigt att tillägga att det skedde
helt oavsiktligt — allt kan ju inte
komma med — och att ingen av tid-
ningens politiska medarbetare hade
med saken att göra. Dagens Nyheter
har i debatten om den Wigforsska
skattefrågan framhållit finansminis-
terns personliga oförvitlighet och har
alltså för länge sedan givit uttryck
åt samma mening som dr Anderson.
Att Dagens Nyheter, liksom en rad
andra tidningar, kritiserat hr Wig-

forss förfarande är en annan sak;
en person är inte helgad för kritik
därför att han är personligen heder-
lig. Det andra av Morgon-Tidnin-
gen anförda fallet är av samma art;
Dagens Nyheter har utan någon
ändring eller tillrättläggning infört
ett meddelande från Göteborg rörande
utredning om åtal mot hr Wig-
forss. Den använda metoden är ty-
pisk för Morgon-Tidningens uppträ-
dande under senare tid. Att disku-
tera en sakfråga sakligt tycks vara
för besvärligt eller för litet lönande
ur agitatorisk synpunkt. Det är enk-
lare att svara med en ogrundad an-
klagelse för förvanskning i enskilda
fall. Ur oförmågan och tankelättjan
framspringer lätt dylika ansatser till
perfiditet.